

[Електронен ресурс] / Николай Теллалов. – Режим доступу : <http://drakonche.zavinagi.org/otziv.php?id=otzivi-za-pylnozemie-zmej-samodiva&width=1280> [зчитано 08.11.2013]; **8.** Теллалов Н. Пълноземие / Николай Теллалов. – София : Квазар, 2002. – 448 с.; **9.** Теллалов Н. Слънце недосегаемо / Николай Теллалов. – София : Човешката библиотека, 2009. – 624 с.; **10.** Теллалов Н. Царска заръка / Николай Теллалов. – София : Квазар, 2001. – 240 с.; **11.** Хайнлайн Р.Э. Луна — суровая хозяйка / Р.Э.Хайнлайн. — М : Эксмо-Пресс, 2006. — 448 с.; **12.** Христов Велко (Евгений Харитонов). Затерявшиеся в мирах (О трилогии Николая Теллалова) [Електронен ресурс] / Евгений Харитонов. – Режим доступу : <http://academia-f.narod.ru/TELLALOV.htm> [зчитано 08.11.2013]; **13.** Христов В. [Харитонов Е.]. Затерявшиеся в мирах: [Обзор творчества Н.Теллалова] [Електронен ресурс] / Евгений Харитонов // Planet F: Критико-информационный бюллетень. – М., 2004. – № 1. – Режим доступу : <http://academia-f.narod.ru/Planetf01.html> [зчитано 08.11.2013]; **14.** Tellalov N. Sun Untouchable [Resource] / Nikolay Tellalov ; [translated by Kalin Nenov]. - Access mode : file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B9/Downloads/NikolayTellalov-SunUntouchable_intro_v12%20%281%29.html [read 08.11.2013].

Христов П.П. (Софія, Республіка Болгарія), Петрова Е.В. (Одеса, Україна)

Ролята на празничния календар при конструироване на идентичността в диаспората

У статті визначені особливості функціонування святкових практик в умовах чужої календарної системи, а також їх роль у збереженні національної ідентичності в іноетнічному середовищі. В якості дослідницького об'єкта обрано історичну діаспору українців в Софії (Болгарія), а для порівняння – болгарську діаспору в Одесі (Україна), на прикладі яких показані мотиви і критерії вибору "своїх" святкових дат офіційного, національного, персонального та/або народного календаря. Окрему увагу приділено місцю та ролі консолідуючих етноконфесійних інституцій, зокрема, церкви, дипломатичних представництв, національно-культурних громадських організацій (як, наприклад, "Мати Україна" в Софії), які є важливою складовою реабілітації та відтворення "lieux de mémoire" в поліетнічному оточенні.

Ключові слова: святковий календар, ідентичність, діаспора, українці, болгари.

В статтє обозначены особенности функционирования праздничных практик в условиях чужой календарной системы, а также их роль в поддержании национальной идентичности в иноэтнической среде. В качестве исследовательского объекта избрана историческая диаспора украинцев в Софии (Болгария), а для сравнения – болгарская диаспора в Одессе (Украина), на примере которых показаны мотивы и критерии выбора "своих" праздничных дат официального, национального, персонального и/или народного календаря.

Отдельное внимание уделено месту и роли консолидирующих этно-конфессиональных институций. В частности, это церковь, дипломатические представительства, национально-культурные общественные организации (как, например, „Мать Украина” в Софии), которые являются важной составляющей реабилитации и воспроизведения своих “lieux de mémoire” в полиэтническом окружении.

Ключевые слова: праздничный календарь, идентичность, диаспора, украинцы, болгары.

The paper presents the specifics of celebration in an alien calendar system and the role of festal rituals in maintaining national identity in a foreign ethnic environment. The focus of the study is the historical diaspora of the Ukrainians in Sofia (Bulgaria) and its comparison with the Bulgarian diaspora in Odessa (Ukraine). Different examples from the calendar cycle of both groups illustrate the motives and the criteria for choosing "own" festal days from the official, national, personal and/or traditional calendar. The paper pays special attention to the place and functions of the ethno-confessional and state institutions that consolidate the national communities abroad: the church, the diplomatic representations, the national-cultural social organizations (for example "Mother Ukraine" in Sofia) and others. Their activities in establishing and reproducing of own "lieux de mémoire" in a polyethnic environment are analyzed.

Key words: Calendar, identity, Diaspora, Ukrainians, Bulgarians.

Феноменът, наричан „народна религиозност” вече дълги години остава важен изследователски обект на научен интерес от европейската социология и хуманитаристика. Нещо повече – всеобхватните трансформации в политическото, икономическото, социалното и културното развитие на страните от бившия Източен блок, последвали рухването на Берлинската стена, засилиха изследователския интерес към динамиката в развитието на религиозния живот в постсоциалистическите страни. Налаганата официално атеистична идеология и рестрикцията срещу религиозните изяви в годините на социализма са последвани от демонстративна изява на религиозни чувства особено през 90-те години на миналия век. Традиционните за региона вероизповедания се завръщат в публичната сфера, а след 1989 г. в страните от Източна Европа настъпва и плурализация в религиозната сфера, разпространяват се нови религиозни движения, източни учения, ню-ейдж идеи и т.н. В условията на смяна на цивилизационни парадигми и на ускорени модернизационни процеси, породили духовен хаос в общественото и в индивидуалното съзнание, механизъмът за трансляция на религиозно познание вече не е ограничен само в рамките на семейството. В днешно време както празничния календар, така и свързаните с него религиозни практики се използват не само като средство за осигуряване на взаимната връзка и

разбиране между отделните сегменти на социума, за взаимна преводимост на техните културни кодове, но и като канал за формиране на ново измерение на идентичността, т.е. за осигуряване на вътрешната кохезия на разнообразните общности и на социума като цяло, казано в дюркемиански дух.

В настоящата сатия ще приведем конкретни примери за употребата на религиозните (православни) празници сред българите в украинската част на Бесарабия (по-специално в гр. Одеса и Одеска област) и сред украинците в гр. София*, за да покажем как диаспоричните групи, живеещи в урбанизирана среда, с развити социални комуникации и интензивна мобилност, успяват да запазят и да демонстрират своя индивидуализиран образ посредством „своята” народна религиозна символика в празничния си (православен) календар.

Българите в Одеска област. Според официалните данни от преброяването на населението в Украйна през 2001 г., българите представляват четвъртата по големина общност в страната с обща численост 204,6 хиляди души, от които 150,6 хил. живеят на територията на Одеска област, преимуществено в Бесарабия, и предимно в градовете Болград и Одеса [6, 4]. Особеностите на тяхната народна религиозност, наричана често „православно езичество”, има своята предистория.

Поредната руско-турска война през 1806-1812 г. завършва с подписването на Букурещкия мирен договор, според който Русия получава територията между Прут и Днестър, позната под името Бесарабия. Едновременно с това договорът фиксира концентрацията на големи маси бежанци от България в региона, където впоследствие се полагат основите на бъдещите български колонии [5], превърнали се два века по-късно в българска диаспора. С указ от 29 декември 1819 г. на Сената на Русия българските преселници са обявени за колонисти и сред многобройните правни норми и привилегии, регулиращи техния икономически, политически и социален живот, те получават и правото свободно да изповядват православната си вяра в съответствие с традиционните си възгледи. В 1826 г. българската община се състои вече от 60 колонии и в 33 от тях има осветени православни храмове.

Междувременно възпитаниците на Кишиневската духовна семинария предприемат редица действия с основна цел да „коригират” духовния живот

* Частта за българите в Одеска област е написана от к.и.н. Елена Петрова, зам. началник на управлението за култура и туризъм, националностите и религиите към Одеската областна държавна администрация (Украйна), а тази за украинците в гр. София – от доц. д-р Петко Христов от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН (България).

на българските заселници. Това провокира поредица от протестни акции в защита на собствената идентичност [2, 29]. Въпреки това господстващата в региона Руска православна църква става през годините проводник за интегриране в календарната обредност на българите на редица иноетнически елементи – и до днес в българските села на Бесарабия Сирни заговезни се нарича *Масленица*, коледарите обикалят по домовете с Витлеемски звезди и пет тропари за Рождество, а обредния хляб за Великден се нарича *паска* [3]. През целия XIX и в началото на XX век Руската православна църква се оказва единственият легитимен агент, който установява правилата и принципите на социалния и културния живот в Бесарабия. Тя не приема своя основен конкурент – многовековната традиция на българите, като по никакъв начин не се опитва да направи компромис в решаването на въпроса за съвместното съществуване с народната религиозност, донесена от Балканите.

Монополът на Църквата върху духовния живот на българите в Бесарабия е силно разклатен след установяването в Бесарабия на съветската власт, идеологическо влияние на която се разпространява в българското село посредством специално разработени структури. Именно в този период става радикална трансформация на редица сегменти на народната култура, съставляващи фундамента на традиционния светоглед на българските преселници, започва процес на „приобщаването” им към т.нар. „съветски” начин на живот и внедряване на социалистически форми на обредност, на освободени в религиозно отношение нови национални стандарти. В главна особеност на този период се превръща създаването на парадигмата за съветска идентичност, която автоматически би трябвало да поглъща и неутрализира всички останали разновидности на тази категория, включително етническата [9, 134].

Крахът на социализма на свой ред води до промяна в статуса на Църквата – от нелегална, тя официално е провъзгласена за законна и приета както във върховете на властта, така и в обществото като цяло. В момент на постсоциалистическа трансформация вярата става един от основните фактори, посредством които могат да бъдат компенсирани последиците от кризата в трудните години на прехода; по образното обобщение на хърватския социолог Срджан Врчан „кризата на религията” се превръща в „религия на кризата” [13].

Българите в Бесарабия, както и останалите етнически общности в Одеска област, използват религията като средство в стратегията си за поддържане на своята идентичност в условията на тотална модернизация и европеизация на обществото. Достатъчно консервативни в българска среда по отношение

на тези глобални тенденції остават ритуалите от жизнения цикъл, свързани с раждането на човека, сватбата и погребението. В селска среда те и до сега съдържат редица елементи, които не само се противопоставят на иновациите, но способстват в същото време за изработването на етническа специфика и уникалност [7]. В много отношения тази ситуация е обусловена от брачното затваряне в кръга на „своите“ села и моноетническите бракове, което формира определена обществена мрежа за комуникация, с минимален достъп на външни импулси в нея.

В началото на 90-те години на ХХ век с селата на Бесарабия започва активното възстановяване на полуразрушените в годините на социализма черкви, използвани по-рано като складове за зърнени храни, спортни зали, културни домове и музеи. От думите на респондентите става ясно, че Църквата като духовна институция е възприемана като фактор за интеграция, поддържаща без прекъсване етнокултурните традиции и транслацията на локалната културно-историческа памет в общността. Най-ярко потвърждение на това са храмовите празници (*храмы/сборове*), които българите в бесарабските села отбелязват „по своему“ – благодарение на съхранената си обредна матрица, тези празници остават стабилно консолидиращо звено в съществуващата схема на публичните мероприятия в селските райони. Както и преди, ритуален фокус на подобни празници са колективните жертвоприношения (*курбан*) [8, 265-278], продуктите за които се закупуват или колективно (на *складчина*), или се даряват и жертват от отделни хора за здраве. Празничните обредни действия включват също обща трапеза в черковния двор, състезания по свободна борба или футболни турнири, концертна програма (като наследство от съветската епоха) и т.н.

Сред останалите народни календарни празници, изискващи непременно присъствието на селския свещеник, следва да бъдат посочени също и Денят на покровителя на лозята Св. Трифон, на чийто празник се отделя особено внимание благодарение на устойчивата традиция на домашно отглеждане на грозде и винопроизводство в региона. В повечето български села на Бесарабия през последните години се възобновява инсценираният ритуал за обрязване на лозята на Трифунден, възприеман като част от „своя“ календар [12, 290]. В десетилетията на съветска власт, когато се създава механизма на колективна солидарност, този празник бива изнесен извън границите на семейния кръг и започва да се изпълнява от колхозниците на селските лозови масиви. Именно тази форма на празничния ритуал бива възприета от съвременните фермери и частни предприемачи като най-представителна в иноетничното обкръжение. Кулминация на празничния сценарий представлява изборът на най-добър винопроизводител и символичната му коронация.

Към „новите” традиции можем да отнесем също въведените с помощта на българските държавни институции (консулство, посолство) в местния празничен календар значими дати от националната история като Денят на Освобождението на България от османско иго, Денят на независимостта, Денят на славянската писменост и култура, Денят на будителите, Денят на бесарабските българи, дните в памет на Христо Ботев, Иван Вазов, Васил Левски и др. Българите в Одеса използват тези празници, за да заемат „своята” ниша в регионалния културен живот и да я запълнят с тези образци и формули, които в дадения момент играят най-консолидираща за тях роля.

За високото равнище на религиозност на българите в Одеска област говорят и последните събития, свързани с ремонтно-възстановителните работи в Спасо-Преображенския събор в гр. Болград, следствие от пожара в храма на 26 януари 2012. Именно българската диаспора е водеща в събирането на средства и дарения за възстановяването на храма, възприеман като символ на общата историческа съдба и имащ важно значение за българите в Бесарабия.

По такъв начин българите в Одеса и Одеска област, използвайки официалния в Украйна Юлиански църковен календар, черкувайки се в храмовете на Руската православна църква, все пак успяват да съхранят националната си идентичност с помощта на своите ритуални практики и специфични елементи в празничната обредност по време на празнуването на общохристиянските и националните празници.

Украинците в София. Украинската диаспора в България е сформирана още след 1878 г., когато редица интелектуалци с украински произход пристигат в новоосвободената страна, за да дадт своя принос за развитието на младата държава и общество. Сред пристигналите в края на XIX век интелектуалци са Михайло Драгоманов, Леся Украинка, Гнатюк и др. [10, 208-214]. Това е първата вълна на преселници в България; втората – това са украинци, влизащи в състава на Бялата гвардия. В годините на социализма в България идва трета вълна на емиграция, която бихме могли да наречем „брачна”, т.е. появила се в резултат на обучение и смесени бракове, а след демократичните промени в двете страни от началото на 90-те години на XX век – и трудова миграция [11, 90-94].

Дълго време, обаче, украинската диаспора в България е възприемана като част от руската; само интелектуалците от края на XIX век са отстоявали своята украинска идентичност. Според някои данни в страната в настоящия момент пребивават постоянно ок. 5-6 хиляди украинци, но

според офіціальните данни от преброяването през 2001 като граждани с украински произход са се декларирали ок. 2500 човека [11, 97]; само за сравнение – руската диаспора в България наброява повече от 15 хиляди. През последното десетилетие украинците в България стават все по-„видими“, като се обединяват в свои национални организации с културна насоченост. Днес такива организации действат в София („Мати-Украина“), в Бургас („Украина-диаспора“), във Варна („Черноморие“), в Добрич („Добрич-Украина“) и в Силистра („Украински дом“) [11, 97-98].

Украинците, които живеят в София и в останалите български градове, нямат своя самостоятелна църква, което е свързано отчасти и с тяхна малобройност, но най-вече с особеностите на историческото развитие на православието и неговите институции в Украйна. Преселниците от първата и втората емиграционна вълна участват в живота на Българската православна църква и църковните общини, отбелязвайки например Покров Богородичен (най-важният за украинските казаци празник) в черквата „Св. Кирил и Методий“ в София, където присъстват всички украински организации в столицата. В съвременността представителите на украинската диаспора посещават българските православни църкви, където участват активно в живота на религиозните общини. Някои от живеещите в София украинци и техните деца посещават църковните служби и в построените от руските белоемигранти храмове – „Св. Николай Мирликийски Чудотворец“ и „Св. Пантелеймон“.

Днес тези два храма се намират под църковната юрисдикция на Руската православна църква. Първият от тях, наричан „Руската черква“, е особено популярен не само сред емигрантите от Русия и Украйна, но и сред обикновените българи, защото всички вярват, че отец Серафим (със светско име Николай Борисович Соболев), чийто гроб се намира в подземието на храма, прави чудеса и помага за изцеление на тежки болести [1, 26-29]. Пристигнал в София като част от белоемиграцията, отец Серафим служи в храма до самата си смърт през 1950 г. и през цялото време настоява на съслужение и с български свещеник. До началото на 1970 г. службите в този храм, както и във всички български черкви, се водят според Юлианския календар; след приемането в края на 1969 г. от Българската православна църква на т.нар. Нов Юлиански календар, фиксираните дати според който съвпадат с Грегорианския, целият празничен литургичен цикъл се трансформира, подобно на този в българските храмове. Това създава известно раздвоение сред новите

генерации потомци на руските и украинските имигранти, доколкото официалните църковни и граждански празници в България съвпадат с Грегорианския календар, а в Украйна и Русия – с Юлианския.

След обявяването на независимостта на Украйна в началото на 90-те години на XX век, сред част от представителите на украинската диаспора в България се забелязва стремеж към обособяване и отделяне от руската общност и към възраждане на „украинизма“, за което особено активно допринасят обществените организации на украинците [11, 97-99]. Най-активни в това отношение са представителствата на украинската държава (посолства, консулства и т.н.), които организират съвместни празници – както християнски (като Рождество например), така и национални (като например отбелязването на *Голодомора*), но не в храмовете, а в посолството на Украйна в София.

В ежедневието може да бъде проследен един особен „хибрид“ на празничен календар, съставен от традиционни християнски, украински национални и народно-християнски български празници, като посрещането на „Баба Марта“ и връзването на *мартеници*, например [4]. Украинското посолство в София се опитва да създаде в българската столица специални „места на паметта“ за украинската диаспора, свързани с историята на Украйна и на украинците в България, като например издигнатия в началото на XX век на площад „Възраждане“ паметник на световноизвестния украински поет, драматург и художник Тарас Шевченко, или надгробната могила на известния украински учен Михайло Драгоманов, погребан в София. При паметника на Шевченко Посолството редовно организира за диаспората тържествено отбелязване на украинските национални празници.

През 2012 г. фондация „Мати-Украина“ с подкрепата на Посолството на Украйна в София издава специален празничен календар на украински език за диаспората. Той е типичен пример за гореспоменатия „миксаж“ от традиционни православни, украински национални, както и на български и украински народни празници. Празничният календар за м. березень/ март, например, включва както посрещането на „Баба Марта“ и християнския Св. Четиридесет мъченици, така и международни празници като Денят на жената (8.03) или Световния ден на Земята (20.03), а също и датата на смъртта на Тарас Шевченко (10.03) и рождената дата на Максим Рилский (19.03); в м. грудень/ декември са отбелязани както българският Никулден (6.12) и „католическо Рождество“ (25.12), така и националните празници за Деня на отбранителните сили на Украйна (6.12) и Деня на Св. Миколай в Украйна (19.12) [4].

Заклучение. В десетилетията на постсоциализма в многоетничната градска среда религиозните празници, заедно с националните, биват използвани за конструиране на нова или за укрепване на вече създадената диаспорична идентичност. И както може да се види от примерите с празничните календари на групите православно население – на българите в Одеса и на украинците в София, то празничният сценарий, обредните действия и важните календарни моменти могат да бъдат съществен елемент от акцентирането върху отликите, които съхраняват във времето груповите особености и идентичността сред представителите на диаспората. Ето защо едни и същи християнски празници от православния календар се отбелязват по различен начин, а поради особеностите на официалния църковен календар – и на различни дати. В този процес съществена роля играе и политиката на националната държава и на метрополията, чиито институции организират и пропагандират особеностите на празничния календар. Тези примери показват как се контруира една „особена“ идентичност сред единоверни християнски групи, тъй като у другите религиозни групи тези процеси протичат по различен начин, както например сред мюсюлманските общности в София и Одеса през последното десетилетие.

Но това е тема за друго изследване.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Баева В.* Между енорияшкия живот, поклонничеството и туризма: руската църква „Св. Николай Мирликийски чудотворец“ в София // *Българска етнология.* – 2012. – 1-2. – С. 19-36;
2. *Водичар Е.* Церковь. Легитимность. Секуляризация. Возрождение (по материалам болгарской общины в Бессарабии) // *Научовий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія.* – 2012. – Вип. 4. – С. 28-32;
3. *Демиденко А.* Культура и быт болгарского населения в УССР. – К., 1970;
4. *Календар українців в Болгарії.* – София, 2012;
5. *Клаус В.* Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностанной колонизации в России. Вып.1, СПб., 1869;
6. *Скальковский П.* Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. – Одесса, 1848;
7. *Петрова О.* Персональні святкові дати в обрядових традиціях населення Південно-Західної України. – К., 2012;
8. *Петрова Е., Христов П.* Судьба традиции в пространстве и времени: на примере обряда «именной курбан» в среде болгар Бессарабии // *Българите в Северното Пречерноморие. Изследвания и материали.* – Т. XII. – Одеса-Велико Търново, 2013. – С. 265-278;
9. *Пимпирев Ж.* Динамика на етнокултурната идентичност на бесарабските българи в постсоциалистическия период // *Пимпирева Ж.* (съст.)

Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност. – София, 2012. – С. 131-165; **10.** Христов П., Петрова Е. Шишманов, България и българите през погледа на украинските учени в следосвобожденска България // Шишманови дни 2012 / Отг. ред. Пейчева Л. – София: Акад. Издателство „Проф. М. Дринов“, 2013. – С. 208-214; **11.** Якімова А. Українці в Болгарії: філософія історичного буття. – София, 2011; **12.** Petrova E. What is “Our” Tradition? Models and Practices of Identity Construction among the Bulgarian Disapora in South-western Ukraine // Hristov, P. (Ed.) Migration and Identity: Historical, Cultural and Linguistic Dimensions of Mobility in the Balkan. – Sofia: Paradigma, 2012. – P. 288-298; **13.** Vrcan S. Od krize religije k religiji krize. – Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Шакура Ю. (Київ, Україна)

Повість про Петра – Золоті Ключі: версії українська та польська (на основі спостережень Володимира Резанова)

У статті розкрито історію перекладу в Україні у XVII ст. французької лицарської повісті про Петра – Золоті Ключі. Проаналізовано польську редакцію твору, яку відшукав у краківському архіві Володимир Резанов, і українську – із Шаргородського збірника. Наголошено на типологічній схожості польського оригіналу і перекладу, окремих сюжетно-композиційних корективах і скороченнях, адаптації до українського ґрунту.

Ключові слова: лицарська повість, переклад, міжмовна симетрія, еквівалентність, адаптація.

В статтє раскрыто историю перевода в Украине в XVII в. французской рыцарской повести о Петре – Золотые Ключи. Проанализированы польскую редакцию произведения, которую нашел в краковском архиве Владимир Резанов, и украинскую, вошедшую в Шаргородский сборник. Отмечено типологическое сходство польского оригинала и перевода, отдельные сюжетно-композиционные коррективы и сокращения, адаптацию к украинской почве.

Ключевые слова: рыцарская повесть, перевод, межъязыковая симметрия, эквивалентность, адаптация.

The history of translation in Ukraine in the XVII-th century of the French knight's story about Petro – Gold keys is exposed in the article. The Polish editorship of work, which was found in the Krakiv's archive by Volodymyr Rezanov, and Ukrainian – from Sharhorod's collection is analysed. The typology similarity of the Polish original and translation, the separate composition corrections and reductions and the adaptation to Ukrainian basis are marked in the article.

Key words: knight's story, translation, interlingual symmetry, equivalence, adaptation.